

TARJIMANING FRAZEOLOGIK MUAMMOLARI

(Arab tili misolida)

Ilyos Rajabovich Hayitov

Arabshunoslik oliy maktabi 2-kurs doktoranti,

Toshkent davlat sharkshunoslik universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarjimashunoslik sohasida frazeologik birikmalarni tarjima qilishdagi muammolar ko‘rib chiqiladi, ayniqsa, arab tilidan boshqa tillarga, jumladan, o‘zbek va rus tillariga tarjima qilishda yuzaga keladigan qiyinchiliklar tahlil qilinadi. Maqola arab tilining frazeologik tizimi va uning boshqa tillarga tarjima qilishdagi nozik jihatlarini o‘rganadi. Frazeologik birikmalar nafaqat so‘zlar tarkibidagi ma‘noni ifodalaydi, balki ma‘lum bir madaniyat, tarix va urf-odatlar bilan ham bog‘liq bo‘ladi. Arab tilidagi frazeologizmlarni to‘g‘ri tarjima qilish, tarjimonning til va madaniyat haqidagi chuqur bilimini talab qiladi. Maqolada frazeologik muammolarni hal qilish usullari, ularning tarjimadagi ahamiyati va tarjima jarayonida madaniy kontekstni hisobga olish zarurati haqida fikrlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: tarjima, frazeologizm, arab tili, tarjima muammolari, madaniy kontekst, so‘z boyligi, madaniyat, tarjima metodikasi, interlingvistik, madaniy farqlar.

Kirish qismi: Tarjima — ikki til va madaniyat o‘rtasidagi ko‘prik sifatida xizmat qiladi, bunda til faqat so‘zlardan iborat bo‘lmay, balki ularning ma‘nosi, ifodalanishi va madaniy o‘ziga xosliklari ham o‘z aksini topadi. Arab tili o‘zining boy frazeologik tizimi bilan tanilgan va bu tizimning tarjima jarayonida muammolarni keltirib chiqarishi tabiiydir. Frazeologik birikmalar (idiomalar, proverbial iboralar) har bir tilda o‘ziga xos tarzda shakllanadi va ularni to‘g‘ri tarjima qilish, tarjimonning til va madaniyat haqidagi chuqur tushunchasini talab qiladi. Arab tilida uchraydigan frazeologik ifodalar ko‘pincha boshqa tillarda bevosita tarjima qilish mumkin bo‘lmagan ma‘nolarni o‘z ichiga oladi.

Arab tili va boshqa tillar o‘rtasidagi frazeologik farqlarni o‘rganish, tarjimonlar uchun til o‘rgatishda va madaniyatlararo kommunikatsiya jarayonida katta ahamiyatga ega. Ushbu maqolada arab tilidan o‘zbek va rus tillariga tarjima qilishda yuzaga keladigan frazeologik muammolarni o‘rganish va bu muammolarni qanday hal qilish yo‘llari tahlil qilinadi.

Asosiy qism: Arab tilida frazeologik birikmalar keng tarqalgan va ular tilning ajralmas qismi sifatida ishlatiladi. Bu birikmalar odatda tilning madaniy va tarixiy kontekstiga, shuningdek, xalqning urf-odatlariga bog‘liq bo‘ladi. Arab tilidagi frazeologizmning ko‘pi ma‘noli bo‘lib, biror bir tasavvur yoki figurali ma‘noni anglatadi. Misol uchun, arab tilidagi "*kamarni bog‘lash*" (ربط الحزام) iborasi "*tayyorlanish, jiddiy ishlash*" ma‘nosini beradi. Bunday iboralarni boshqa tilga tarjima qilishda muammo yuzaga keladi, chunki ularning bevosita tarjimasi boshqa tilning frazeologik tizimiga mos kelmaydi.

Arab tilidan boshqa tillarga tarjima qilishda uchraydigan asosiy muammolarga quyidagilar kiradi:

Ma'nolarning noaniqligi: Ko'p hollarda arab tilidagi frazeologizmning ma'nosi faqat kontekstga bog'liq bo'ladi, bu esa tarjima jarayonini qiyinlashtiradi.

Madaniy farqlar: Arab tilidagi frazeologik ifodalar ko'pincha madaniy jihatdan mos kelmasligi mumkin. Misol uchun, arab xalqining qadimiy urf-odatlarini yoki diniy tushunchalari boshqa madaniyatlarda mavjud emas.

Bevosita tarjima qilishning imkonsizligi: Ba'zi frazeologik birikmalarni bevosita tarjima qilishning iloji yo'q. Bunday hollarda, tarjimon ma'noni so'zma-so'z emas, balki asosiy mazmuni ifodalashga harakat qiladi.

Metaforal yondashuv: Frazeologik birikmalarni tarjima qilishda, ularni to'liq ifodalashning iloji bo'lmasa, metaforal yondashuvni qo'llash mumkin. Misol uchun, arab tilidagi "*qulni qo'yib yuborish*" (تخلّى عن) iborasi "birovni tark etish" ma'nosini anglatadi va bevosita tarjima qilinsa, noto'g'ri ma'nolar hosil bo'lishi mumkin. Shuning uchun, bunday iborani tushunish va tarjima qilishda metafora asosida yondashish zarur.

Madaniy ekvivalentlar: Arab tilidagi frazeologik birikmalarni boshqa tilga tarjima qilishda madaniy ekvivalentlar yordamida yaxshiroq ifodalash mumkin. Bunday ekvivalentlar til o'rtasidagi madaniy farqlarni bartaraf etishga yordam beradi.

Kontekstual yondashuv: Tarjimon, frazeologik ifodaning aniq ma'nosini va kontekstual ahamiyatini tushunib, so'zlarning o'ziga xos ma'nolarini qayta ishlaydi.

Tahlil va Natijalar: Arab tilidan boshqa tillarga tarjima qilishda frazeologik muammolarni hal qilishda metodologik yondashuvlar samarali bo'lishi mumkin. Tahlil natijasida, arab tilidagi frazeologik ifodalarni tarjima qilishda uchraydigan eng katta qiyinchiliklar madaniy va lingvistik farqlarga bog'liq bo'lishi ko'rsatildi. Bunday ifodalarni tarjima qilishda tilning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish zarur. Tarjimonlar uchun frazeologizmning madaniy, kontekstual va semantik jihatlarini tushunish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, arab tilidagi frazeologik ifodalarni tarjima qilishda ko'proq madaniy ekvivalentlar va metaforalar ishlatish orqali noaniqliklarni bartaraf etish mumkin. Tarjimonning o'z madaniyatini yaxshi bilishi va boshqa madaniyatni tushunishi, tarjima sifatini oshiradi.

Arab tilidan boshqa tillarga tarjima qilishda frazeologik ifodalar va birikmalar ko'p hollarda aniq va to'g'ri tarjima qilinmaydi, chunki har bir til o'zining o'ziga xos frazeologik tizimiga ega. Arab tilida frazeologizm juda ko'p bo'lib, ular tilning ajralmas qismi sifatida ishlatiladi. Bu ifodalar ko'pincha obrazli, metaforik yoki madaniy jihatdan bog'liq bo'lgan ma'nolarga ega. Arab tilidan tarjima qilishda yuzaga keladigan asosiy muammolar quyidagi omillar bilan bog'liq:

Madaniy Farqlar: Arab tili va boshqa tillar o'rtasidagi madaniy farqlar tarjima jarayonida katta qiyinchiliklar yaratadi. Arab tilidagi frazeologik birikmalar ko'pincha musulmon dunyosi, qadimiy arab urf-odatlarini va diniy tushunchalarga bog'liq bo'ladi. Bunday iboralarni boshqa madaniyatlarda to'g'ri tushunish va tarjima qilishda muammolar yuzaga keladi. Misol uchun, arab tilida "*al-'ayni bil-hayr*" (عين بالخير) ifodasi "*ko'zni xayr bilan ko'rish*" degan ma'noni anglatadi, bu esa boshqa madaniyatlarda bevosita tushunilishi yoki ma'lum bir kontekstda noto'g'ri qabul qilinishi mumkin.

Arab tilidagi ko'plab frazeologik ifodalar bevosita tarjimaga mos kelmaydi. Masalan, "*qamarni ko'tarish*" (رفع القمر) arab tilida "*oliy darajaga erishish*" yoki "*yuksalish*" ma'nosini

anglatadi, ammo o'zbek yoki rus tiliga bevosita tarjima qilganda uning to'liq ma'nosi yo'qoladi. Bunday ifodalar uchun madaniy ekvivalentlar yoki metaforik yondashuvlar ishlatilishi lozim.

Arab tilidagi frazeologik ifodalar ko'pincha kontekstga bog'liq bo'lib, ma'no nuqtai nazaridan o'zgarishi mumkin. Misol uchun, arab tilidagi *"jismoniy va ruhiy kuchlarni yig'ish"* (جمع القوى الجسدية والعقلية) iborasi kontekstga qarab "hissiy yoki aqliy tayyorgarlik" yoki *"yaxshi holatga erishish"* ma'nolarini anglatishi mumkin. Bunday iboralar to'g'ri tarjima qilinmasa, noaniqlik yoki noto'g'ri ma'no yuzaga kelishi mumkin.

Arab tilida frazeologik ifodalar ko'p hollarda sinonimlar va antonimlarga asoslangan bo'ladi. Bu esa tarjimaga qo'shimcha qiyinchiliklar keltiradi, chunki ba'zi sinonimlar yoki antonimlar boshqa tillarda to'g'ri mos kelmasligi mumkin. Misol uchun, arab tilidagi *"nurlanish"* (الإشراق) va *"zulmat"* (الظلام) so'zlari o'zbek yoki rus tilida boshqa atamalar bilan ifodalangan bo'lishi mumkin.

Arab tilidan boshqa tillarga tarjima qilishda madaniy va lingvistik farqlarni hisobga olish talab etiladi. Bu farqlar tarjima jarayonini murakkablashtiradi, chunki bir tilning frazeologik ifodalari boshqa tilda bevosita mavjud bo'lmasligi mumkin. Frazeologik ifodalarni tarjima qilishda madaniy ekvivalentlar va metaforalar yordamida ularning ma'nosini saqlab qolish zarur. Tarjimonlar frazeologizmning to'liq va aniq ma'nosini ifodalash uchun kontekstual yondashuvni qo'llashlari kerak.

Tarjimonlarning madaniy bilimlari va tilga bo'lgan chuqur tushunchasi tarjima sifatini oshiradi. Arab tilidan tarjima qilishda bu o'ziga xos ahamiyatga ega, chunki arab tilida har bir frazeologik ifoda ma'lum bir madaniyatga yoki tarixiy kontekstga asoslanadi. Bundan tashqari, tarjimonlar turli xil tarjima metodlarini, jumladan, ekvivalentlar, paraphrasing va metaforalarni ishlatish orqali frazeologik muammolarni hal qilishlari mumkin. Bu metodlar tarjima jarayonida tilning to'g'ri ishlatilishini ta'minlab, o'quvchilarga yoki tinglovchilarga to'g'ri ma'no yetkazilishiga yordam beradi.

Xulosa qismi: Tarjimada frazeologik muammolarni hal qilish tarjimonlarning mahoratiga va madaniy kontekstni chuqur tushunishga bog'liq. Arab tilidagi frazeologik birikmalarni tarjima qilishda yuzaga keladigan qiyinchiliklar til va madaniyat o'rtasidagi farqlarni aniq ko'rsatadi. Bu muammolarni samarali hal qilish uchun tarjimonlar metodik yondashuvlar va madaniy ekvivalentlar yordamida so'zlarni va ifodalarni to'g'ri va aniq tarjima qilishga intilishlari kerak. Shuningdek, tarjimashunoslikda frazeologik ifodalarning ahamiyatini yodda tutish va ularni to'g'ri tarjima qilish muhimdir. Maqolada keltirilgan usullar va tahlillar, tarjimashunoslar uchun frazeologik muammolarni hal qilishda foydali bo'lishi mumkin.

Arab tilidan tarjima qilishda frazeologik ifodalar bilan bog'liq muammolarni hal qilish uchun tarjimonlarga tilning frazeologik tizimi va madaniyatini chuqur tushunish zarur. Bevosita tarjima qilishda yuzaga keladigan qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun madaniy ekvivalentlar va metaforalardan foydalanish tavsiya etiladi. Tarjimonlar frazeologik ifodalarni to'g'ri va aniq tarjima qilish uchun kontekstual va madaniy yondashuvlardan foydalanishlari kerak. Maqolada keltirilgan tahlillar va usullar tarjimashunoslikda frazeologik muammolarni samarali hal qilishda yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Shorustam Shomusarov. O'zbek adabiyoti va arab folklori. – Toshkent: Fan, 1996.

2. Xolmatov, M. (2010). "Frazeologizm va uning tilshunoslikdagi o'rni". Tashkent: O'zbekiston.
3. Begmatova, Buzahro Marufjanovna, Gulnora Sattorovna Mutalova, and Sarvinoz Sayfullayevna Kasimova. "The Direct Object And Its Use In Arabic Language." *Boletin de Literatura Oral-The Literary Journal* 10.1 (2023): 3601-3609.
4. Ilyos Rajabovich Khayitov. (2024). Analysis of Phraseologisms in the Works of Movaraunnakhr Linguists. *Spanish Journal of Innovation and Integrity*, 36, 141–143. Retrieved from <https://sjii.es/index.php/journal/article/view/26>
5. Begmatova, B., S. Kasimova, and S. Zaynutdinova. "Syntactic and semantic analysis of constraints, states and absolute masdars." *International Journal of Scientific and Technology Research* 9.3 (2020): 284-291.
6. Kasimova, Sarvinoz Sayfullaevna. "Transformation of phrases and its destructions." *Salud, Ciencia y Tecnologia-Serie de Conferencias* 3 (2024): 740-740.
7. Касимова, Сарвиноз. "Работы великих турецких ученых, писавших об арабских пословицах и пословицах." *Востоковедения* 1.1 (2020): 154-166.
8. Buzakhro Marufjanovna Begmatova. (2024). Artistic Text Type and Tools of its Formation. *Spanish Journal of Innovation and Integrity*, 31, 142-145. Retrieved from <https://sjii.indexedresearch.org/index.php/sjii/article/view/1330>
9. МУБИНА С., ГУЛНОРА М. МОРФОЛОГИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ АРАБСКИХ ТЕРМИНОВ СВЯЗАННЫХ С ПАНДЕМИЕЙ COVID-19 //E Conference Zone. – 2022. – С. 22-25.
10. Муталова Г. С. «رَأَيْب» как одна из особенностей устных повествований «Айям ал-араб. – 2021.
11. Ilyos Rajabovich Hayitov. (2024). MOVARAUNNAXR TILSHUNOSLARI ASARLARIDA FRAZELOGIZMLAR TAHLILI . *TADQIQOTLAR.UZ*, 50(5), 110-113. <https://scientific-jl.org/tad/article/view/3740>
12. Akhmedova S. I. CHARACTERISTICS AND STYLES OF MAGIC REALISM IN THE WORKS OF CHINESE AND GULF ARAB COUNTRY WRITERS //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2022. – Т. 2. – №. Special Issue 26. – С. 347-351.
13. Ахмедова Ш. Становление реалистического рассказа в Катаре во второй половине XX века //Востоковедения. – 2017. – Т. 3. – №. 3. – С. 109-114.
14. Ахмедова Ш. Новеллистика Катара и особенности ее ускоренного развития //Востоковедения. – 2020. – Т. 1. – №. 1. – С. 43-53.